

6. Гулиев В. Е., Русинский Ф. М. Социалистическая демократия и личные права / В. Е. Гулиев, Ф. М. Русинский. – М.: Манускрипт, 1996. – С. 128; Белявский А. В., Придворов Н. А. Охрана чести и достоинства личности в СССР / А. В. Белявский, Н. А. Придворов. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 6-9; Чернышева С. А. Защита чести и достоинства граждан / С. А. Чернышева. – М.: Московский рабочий, 1974. – С. 6-8; Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / В. С. Шадрин. – М.: Юрлитинформ, 2000. – С. 9.
7. Миколенко А. Н. Правовые последствия преступлений против чести и достоинств личности / А. Н. Миколенко // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 92-93.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – Изд. 7-е. – М.: Сов. энциклопедия, 1968. – С. 289.
9. Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Гом'єн Донна / Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. – Львів: Кальварія, 2002.
10. Ветрова Г. Н. Закон и нравственность в уголовном судопроизводстве / Г. Н. Ветрова // Вестник Московского ун-та. Сер. 11. Право, 1996. – № 1. – С. 54.
11. Огляд практики Європейського Суду з прав людини. Норми та стандарти Конвенції про захист прав і основних свобод людини // Міністерство юстиції України. – К., 2002. – С. 32.

Мудрак І. В., НУ "ОЮА"

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В СУДОВИХ ДЕБАТАХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В статье рассмотрены основные элементы коммуникационной составляющей судебных дебатов в уголовном судопроизводстве. Обосновано предложение о введении в программы юридических учебных заведений курса "Судебная речь".

In the article basic elements of communication constituent of judicial debates in a criminal trial are considered. Suggestion about introduction to the programs of law educational establishments of course "Judicial speech" is grounded.

Ораторське мистецтво завжди відіграло велику роль у житті суспільства. Особливо це мистецтво притаманне судовому оратору, який має усвідомлювати, що його промова в суді – це не тільки виклад висновків у конкретній кримінальній справі, а й засіб виховного впливу. Виступи в суді допомагають формувати правильну суспільну думку про закони, правосуддя і демократію [5, 5].

Володіння ораторським мистецтвом має важливе значення в діяльності юристів. Виступи в судах – необхідна частина роботи прокурорів і адвокатів. Підвищення їхньої майстерності не мислиме без постійної роботи над загальною і юридичною культурою судових промов. Нині, коли юристи працюють в умовах розширення демократії та гласності, вміння володіти словом виходить на передній план, і навпаки, бездарність судового оратора означає його функціональну безграмотність, професійну непридатність. Згадаймо статтю А. П. Чехова "Хорошая новость", в якій він у 1893 р. у зв'язку із введенням у Московському університеті курсу декламації писав: "Мы, русские люди, любим поговорить и послушать, но ораторское искусство у нас в совершенном загоне..." [4, 43]. Ці слова А. П. Чехова зберігають свою актуальність до сьогодні, оскільки судове красномовство у нас і досі "в совершенном загоне". Нині не вміють красиво й переконливо говорити навіть ті, хто керують багатьма іншими людьми – виховують, навчають, обвинувачують і захищають, судять, тобто чиновники, педагоги, юристи.

Такі прогалини в освіті та вихованні стають особливо відчутними в діяльності судових ораторів, бездарна судова промова яких часто шкодить публічним інтересам (інтересам держави і суспільства), а також приватним інтересам потерпілого, підсудного. "Судебное красноречие исчезло из залов судебных заседаний и до настоящего времени, к сожалению, в эти залы не возвратилось", – з гіркотою констатує адвокат І. Л. Бронз. І додає: "...вывод один: надо возрождать судебное красноречие... Я верю, что пройдет немного времени и у нас появятся хорошие судебные ораторы, на выступления которых в судебные залы будут специально приходите люди. Здоровая конкуренция, желание влиять на умы и чувства судей, заставят адвокатов с должным уважением относиться к судебной речи – важной составляющей части адвокатской профессии. Жизнь заставит, а престиж профессии обяжет!" [2].

З огляду на вищесказане, сьогодні здається вкрай актуальним і необхідним розглянути деякі положення методики навчання юристів судовому ораторському мистецтву, розуміючи під методикою, перш за все, систему науково розроблених правил та практичних рекомендацій, направлених на більш якісне навчання і глибоке засвоєння студентами юридичних вищих навчальних закладів основ судової промови. Адже основне завдання юридичної освіти – підготовка майбутніх правників до юридичної практики.

Слід зауважити, що дана проблематика вже досліджувалася такими вченими як В. В. Молдован, Р. С. Кацавець, А. П. Овчиннікова,

І. І. Мельников. Проте очевидним є те, що методика навчання судовому ораторському мистецтву потребує подальшого теоретичного і практичного вдосконалення. Зокрема, в ході вивчення курсу судової промови, студенти-юристи, разом з певним об'ємом теоретичних знань, також повинні засвоювати конкретні навички – вміння, вироблені вправами. Такі вправи можуть бути різними: від задач, тестів до рольових ігор, навчальної практики та конкурсів у формі умовних (симульованих) судових процесів, судових дебатів.

Цікаво буде зазначити, що форма навчальних судових дебатів не є новою для вітчизняної юридичної освіти. Студенти-правники й раніше використовували їх, наприклад, на практичних заняттях із цивільного та кримінального процесу. В цьому зв'язку варто також згадати "Amica Veritas" – популярний телеконкурс студентських команд провідних юридичних навчальних закладів СРСР (згодом конкурс СНД).

Втім нинішні найпопулярніші конкурси зі студентських навчальних судових дебатів мають свої особливості. Здебільшого їх проводять на міжнародному рівні (якому зазвичай передують національні). На конкурсах розглядаються складні питання з міжнародного та європейського права, а до складу суддів входять відомі вітчизняні та іноземні юристи. Зазначимо, що такі конкурси – це якісно нові для вітчизняної системи юридичної освіти способи набуття професійних навичок.

Студентські конкурси з судових дебатів поширилися в усьому світі останніми десятиліттями. Особливо популярні вони в системі юридичної освіти США, де стали складовою частиною навчального процесу [1, 120].

До речі, писана історія імітації студентських навчальних судових дебатів, які були частиною всього навчального процесу, сягає часів давньої Англії (принаймні XIV ст.). У США їх було започатковано у Гарвардському університеті в 1820 р. Університет Вірджинії запровадив курс із судових дебатів у середині 40-х років XVIII ст., Південно-західний університет (Чикаго) – у 60-х роках, Бостонський університет – у 70-х роках XIX ст. Згодом ця форма набула поширення й в інших американських правничих школах [6, 1224].

Сьогодні одним із найпопулярніших вважається конкурс ім. Філіпа Джессопа (the Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition) – це змагання, в якому студенти-юристи демонструють свої знання з міжнародного права і майстерність судової промови. Конкурс повністю відтворює процес розгляду справи в міжнародно-

му Суді ООН. Команди подають письмові меморандуми, як з боку заявника так і з боку відповідача, а потім представляють інтереси сторін в усному виступі перед судом у складі трьох суддів. Спочатку відбуваються національні відбірні тури, переможці яких беруть участь у міжнародному турі, який щорічно проводиться у м. Вашингтон, США. Цей конкурс був заснований у 1959 році у США, і тепер у ньому беруть участь більш ніж 1600 студентів з 300 університетів з усього світу. Подібні відбори проводяться в нашій країні вже 10 років.

Такі змагання є унікальними в Україні та являють собою судовий процес, в якому команди (студенти провідних юридичних вищих навчальних закладів України) – позивач та відповідач – представляють позицію своєї сторони згідно із розісланою фабулою справи перед суддівською колегією [1, 125].

Крім того, вже традиційними стали Всеукраїнські змагання з кримінального прав та процесу "Майстерність судової промови". Цей захід є частиною проекту Ліги студентів Асоціації правників України "Студенти-правники України за кращу юридичну освіту", який адмініструється Радою з міжнародних досліджень та обмінів (IREX) при підтримці провідних юридичних компаній України. Формат імітованих судових дебатів у кримінальному судочинстві визначений головною метою цих змагань – надання студентам можливості практичного застосування знань з кримінального та кримінально-процесуального права, з дисциплін прокурорський нагляд та участь адвоката у кримінальному процесі; розвиток ораторських здібностей, навичок виголошення судових промов, підвищення професійного рівня майбутнього правника [7].

Слід особливо підкреслити, що такі практичні конкурси та змагання надзвичайно розвивають дослідницькі, писемні, ораторські й аналітичні навички студентів, навчають їх спілкуватися, оперативно "приймати рішення", а також формують навички "командної" (колективної) роботи: для успішного виступу команди всі її члени повинні докласти максимум зусиль. Загалом, студенти навчаються ставити цілі, визначати пріоритети й ефективно працювати (під тиском часових обмежень) близьких до умов, за яких більшість правників працюють практично.

Все вищесказане дає змогу зробити висновок про те, що, розробляючи сучасну методику навчання юристів судовому ораторському мистецтву, слід приділити велику увагу саме питанням розвитку і набуття практичних навичок виголошення судової промови. З цією метою бачиться необхідним висловити слідуючі міркування.

В наш час навчання в юридичних вищих навчальних закладах йде шляхом спеціалізації, студентам читаються різні спецкурси в залежності від майбутньої спеціалізації. В юридичних інститутах з цією метою створюються самостійні факультети. Так, наприклад, в одному з провідних юридичних вищих навчальних закладів України – Одеській національній юридичній академії сьогодні функціонує Інститут підготовки професійних суддів, що здійснює підготовку фахівців-юристів із числа кандидатів на посаду професійного судді за спеціалізаціями "суддя загального суду", "суддя спеціалізованого суду", Інститут прокуратури та слідства, що готує фахівців за спеціалізаціями "прокурорська діяльність" та "слідча діяльність", судово-адміністративний факультет (спеціалізації "судова діяльність", "управлінська діяльність"), факультет адвокатури (спеціалізація "адвокатська діяльність") та інші факультети.

На наше глибоке переконання, на відповідних спеціалізаціях, зорієнтованих на підготовку фахівців для роботи в органах прокуратури і досудового слідства, органах суду, в адвокатських фірмах і юридичних консультаціях з метою захисту прав і представництва інтересів фізичних і юридичних осіб, повинен викладатися спецкурс "Судова промова". Звичайно, об'єм та зміст даного курсу в залежності від спеціалізації має бути різним. Крім того, зазначимо, що методика навчання судовій ораторській майстерності повинна вирізнятися своєю практичною направленістю, тобто в ході вивчення спецкурсу "Судова промова" студентів необхідно наділити не тільки певними конкретними знаннями, але також практичними вміннями та навичками виголошення промови у суді. Саме з цією метою лекційні заняття з курсу мають доповнюватися семінарськими і практичними заняттями, на які має відводитись більша кількість навчальних годин, а також самостійною роботою студентів.

На нашу думку, *лекційний курс* має за ціль ознайомити з основами теорії судового ораторського мистецтва – найбільш важливими теоретичними питаннями, що становлять ядро загальної і особливої частин судової промови. Широкого застосування в лекціях з курсу "Судова промова" мають набути технічні засоби: лекції слід ілюструвати звукозаписами, фрагментами із кінофільмів. В лекціях, де будуть розглядатися особливості обвинувальної та захисної промов, можна прослухати фрагменти з виступів відомих судових ораторів. Добре було б створити фільм, в якому наглядно продемонструвати, наприклад, значення зовнішніх факторів (поза, жести, міміка і т. п.) при виголошенні і сприйнятті судової промови. Вбачається, що ключова суть

лекційного курсу полягає в тому, щоб надати слухачам максимум інформації по даній дисципліні, поставити перед ними ті чи інші проблеми науки, тим самим заохочуючи їх до творчої самостійної роботи. *Самостійна робота*, на наш погляд, повинна включати, по-перше, засвоєння навчально-методичної літератури з курсу судової промови, по-друге, композиційний аналіз однієї з промов видатного судового оратора, по-третє, самостійну підготовку обвинувальної чи захисної промови по спеціально розробленому казусу чи по архівній кримінальній справі. В цьому контексті слід підняти ще одне питання. Судова промова, звичайно, являється різновидом красномовства. Вона повною мірою підпорядкована загальним законам та методологічним положенням загальної теорії ораторського мистецтва. Разом з тим, судове красномовство – специфічна форма ораторського мистецтва, з особливими, тільки їй властивими задачами і функціями, зі своїм предметом. Саме тому одні тільки загальні положення оратороведення навряд чи можуть стати вичерпними установками для судового оратора. Нині у вітчизняній юридичній літературі всього декілька робіт з судової риторики, що мають характер навчально-методичного посібника (В. В. Молдован. Риторика: загальна і судова. Київ, 1999. В. В. Молдован, Р. С. Кацавець. Судова риторика: практикум. Київ, 2006). Безсумнівно, що таких видань має бути більше, тому що на прискіпливішу увагу заслуговують також питання теорії і практики судової промови. Суттєвою практичною допомогою як для студентів-правників, так і для судових ораторів повинні бути збірки кращих судових промов прокурорів та адвокатів. Будучи прикладом творчого підходу до своєї справи, досконалого і аргументованого аналізу доказів, вмілого використання риторичних правил та прийомів, ці промови можуть слугувати навчально-методичною базою, основою підготовки судового оратора, практичним прикладом ефективного використання судової трибуни. Закріплення теоретичного матеріалу по спецкурсу "Судова промова" доцільно проводити на семінарських заняттях. Кілька годин таких занять, проведених на високому рівні, у формі живої дискусії по ключовим проблемам предмету, дозволять слухачам значно поповнити запас теоретичних знань, а дискусійний характер проведення семінарських занять, крім закріплення пройденого матеріалу, пробудить також додатковий інтерес до предмету. Важливо, аби семінарські заняття не носили характер надмірного "теоретизування", а були максимально наближеними до актуальних питань практичної діяльності судового оратора. Практичні навички підготовки та виголошення судової

промови повинні відпрацьовуватись на практичних заняттях. Як вже зазначалося у даному науковому дослідженні, цим заняттям слід відводити максимальну кількість годин, оскільки саме під час цієї практики відпрацьовуються техніка та культура промови, вміння та навички управління аудиторією, вивчається вплив зовнішніх факторів на ефективність судової промови тощо. Очевидним бачиться те, що для проведення практичних занять та для самостійної роботи студентів необхідною є спеціально облаштована навчальна аудиторія. До речі, облаштування такої навчальної аудиторії виправдає себе і з огляду на те, що у ній успішно можна проводити заняття з підвищення кваліфікації практичних працівників прокуратури та адвокатури, студентські науково-практичні кружки, наукові конференції. Враховуючи вищесказане, необхідним вважається розробити схему обладнання спеціалізованої навчальної аудиторії для занять по спецкурсу "Судова промова". На нашу думку, така аудиторія має імітувати зал судових засідань. В центральній частині слід встановити стіл для викладача з пультом управління апаратурою звукозапису, що дозволяє в будь-який час записати і швидко відтворити промову. З правого боку – стіл державного обвинувача, з лівого – захисника, на столах має бути встановлено мікрофони. В аудиторії обов'язковою є наявність декількох великих дзеркал, їх розміри мають бути такими, щоб виступаючий під час виголошення промови мав змогу бачити себе у повний зріст. Це дозволить кожному виступаючому якнайкраще відпрацювати позу, жести, міміку, темпоритм, дикцію, контролювати свою поведінку під час виступу. В задній частині аудиторії встановлюється стіл з кінопроектором, а на протилежній стіні кріпиться екран. Над екраном слід встановити декілька світлових табло ("тихіше", "голосніше", "повільніше", "скоріше"), які при необхідності включаються викладачем для того, щоб не перебувати виступаючого під час виголошення судової промови. В аудиторії є також місця для слухачів, а також стенди з ілюстраціями по загальній і особливій частинах судової промови. Зауважимо, що під час практичних занять по спецкурсу "Судова промова" можна практикувати рецензування студентами (слухачами) прослуханих промов. Загалом, практичні заняття мають бути побудовані таким чином, щоб на них мав змогу самостійно виступити кожен студент з підготовленою обвинувальною чи захисною промовою. Крім того, вбачається за необхідне, щоб у кожному юридичному вищому навчальному закладі для студентів, які висловлюють бажання більш поглиблено вивчати судову ораторську майстерність і як навчальну

дисципліну, і як професійну діяльність, був створений студентський науково-практичний кружок "Судове красномовство". Щороку доцільно було б проводити студентський конкурс на кращу судову промову.

Що стосується методики вдосконалення судової ораторської майстерності юристами-практиками, то тут, думається, можуть застосовуватись самі різноманітні форми – це і курси підвищення кваліфікації, і спеціальні семінари та практикування самовдосконалення тощо. Слід пам'ятати, що навіть найталановитіший та досвідчений судовий оратор не може довгий час виступати на високому рівні, не вдосконалюючи свою майстерність, не працюючи над собою постійно. Проїшов час, коли судовий оратор міг діяти без продуманої методики, керуючись виключно власними уявленнями про поняття, форми і прийоми ораторської майстерності. В сучасних умовах, коли тільки науково обґрунтована робота приносить потрібний результат, високопрофесійно займатись судовою ораторською майстерністю, покладаючись лише на особисті погляди, неможливо. Отже, для підвищення якості і ефективності судових промов сьогодні необхідно створити цілісну і комплексну систему підготовки судових ораторів. Саме тому методика навчання юристів судовій ораторській майстерності потребує подальшого наукового вдосконалення і напрацювання. Недостатня увага щодо викладання спецкурсу судової промови в юридичних вищих навчальних закладах пов'язано, на нашу думку, є недооцінкою значення ораторської майстерності у практичній діяльності прокурора та адвоката. Ця недооцінка базується, по-перше, на хибному переконанні, що кожний юридично освічений прокурор чи адвокат зуміють при необхідності сказати досить якісну судову промову, а по-друге, ті, хто так міркують, під ораторською майстерністю, як правило, розуміють виключно надмірну турботу про форму промови. Але таке переконання є глибоко помилковим і приреченим. Проблеми теорії і практики судової промови в кримінальному судочинстві потребують подальшого ґрунтовного наукового дослідження та практичного вирішення. І насамкінець. Якось знаменитого французького адвоката Жака Вержеса кореспондент запитав, які найвідоміші процеси йому не вдалося виграти, на що адвокат відповів так: "Те, що я вам скажу, прозвучить нескромно, але я виграв усі. Коли я кажу "виграв", то маю на увазі, що досяг усіх цілей, які ставив перед собою" [3, 7]. Щиро хотілося б, аби так могли відповідати і українські захисники та обвинувачі.

Література:

1. Бігун В. С. Конкурс ім. Філіпа Джессопа: міжнародне публічне право, англ. мова та ораторська майстерність (історія, суть та українська традиція) // Часопис Київського університету права. – 2004/3. – С. 120-125.
2. Бронз Л. И. Защитительная речь. Режим доступу: www.attorneys.od.ua/page.php?id=273
3. Коваленко Ю. Жак Вержес, легендарный адвокат... // Известия. – 1995. – 28 янв. – С. 7
4. Мельник В. В. Ораторское искусство как средство построения убедительной судебной речи в состязательном уголовном процессе // "Журнал российского права". – 2001. – № 7, 8. – С. 43.
5. Павлищев О. Ораторське мистецтво – невід'ємна частина правосуддя // "Закон і бізнес". – 2004. – № 18. – С. 5.
6. Dickerson D. IN RE MOOT COURT // Stetson Law Review. – 2000. – Spring. – P. 1224.
7. Режим доступу: www.lawhelper.com.ua

Кицен Н. В., НУ "ОЮА"

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ПЕРЕВІРКИ ВИРОКІВ, ПОСТАНОВ, УХВАЛ СУДУ, ЯКІ НЕ НАБРАЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с объемом проверки приговора, постановления, определения, не вступивших в законную силу, в апелляционном и кассационном порядке. Сформулированы предложения по усовершенствованию нормативного регулирования объема проверки приговора, постановления, определения, не вступивших в законную силу.

The article covers the review of issues concerning the ambit of inspection of sentences, dispositions, prejudications that are not inured, in appellate and cassation order. The suggestions on the improvement of the normative regulation of the inspection ambit of sentences, dispositions, prejudications that are not inured were formulated.

В умовах перебудови судової системи України важливе значення має удосконалення системи перевірки судових рішень, які не набрали законної сили. Внаслідок "малої" судової реформи в Україні у КПК значно реформовано обсягу апеляційної та касаційної перевірки судових рішень, які не набрали законної сили.

Питання обсягу перевірки кримінальної справи апеляційним та касаційним судом вже досліджувалися такими вченими, як Н. Р. Бобченко,